

Sintaxi fonamental

Les categories gramaticals

Maria Josep Cuenca

PUV

SINTAXI FONAMENTAL

LES CATEGORIES GRAMATICALS

SINTAXI FONAMENTAL

LES CATEGORIES GRAMATICALS

Maria Josep Cuenca

BIBLIOTECA
LINGÜÍSTICA CATALANA

37

Direcció

Antoni Ferrando Francés
Ángel López García

Comitè científic

Joan Ferrer i Costa (Universitat de Girona)
Mercè Lorente (Universitat Pompeu Fabra)
Sandra Montserrat (Universitat d'Alacant)
Philip Rasico (Universitat de Vanderbilt, Estats Units d'Amèrica)
Beatrice Schmid (Universitat de Basilea, Suïssa)
Max W. Wheeler (Universitat de Sussex, Gran Bretanya)

*Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en,
o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà,
sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre,
sense el permís previ de l'editorial.*

Primera edició: Editorial Empúries, 1996

© Segona edició, corregida i ampliada: Universitat de València, 2025

© Maria Josep Cuenca Ordinyana, 2025

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2025

Coordinació editorial: Maite Simón

Maquetació i disseny interior: Inmaculada Mesa

Coberta

Disseny: Maite Simón

Tractament gràfic: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-1118-569-1 (paper)

ISBN: 978-84-1118-570-7 (ePub)

ISBN: 978-84-1118-571-4 (PDF)

Edició digital

ÍNDIX

PRÒLEG A LA SEGONA EDICIÓ	11
INTRODUCCIÓ	15
1. TRACTAMENTS DE LES CATEGORIES GRAMATICALS	19
1.1 Els orígens: les «parts de l'oració»	19
1.2 La categorització en les gramàtiques tradicionals.....	20
1.3 Les categories en les gramàtiques estructurals.....	22
1.4 Les categories en la gramàtica generativa.....	24
1.4.1 La proposta de Chomsky (1970)	24
1.4.2 La proposta de Jackendoff (1977)	27
1.4.3 La revisió de Radford (1988)	29
1.4.4 Síntesi	30
1.5 Característiques comunes: el model de condicions necessàries i suficients.....	31
1.6 Problemes derivats del model de condicions necessàries i suficients.....	34
2. LA CATEGORITZACIÓ GRAMATICAL EN LA LINGÜÍSTICA COGNITIVA	39
2.1 La lingüística cognitiva: un model per a la categorització.....	39
2.2 La teoria del prototip i del nivell bàsic.....	41
2.3 El concepte d'efectes prototípics i de semblança de família..	43
2.4 La concepció prototípica i difusa de les categories.....	47
2.5 Principis generals per a una definició cognitiva de les cate- ries gramaticals.....	52
3. LES CATEGORIES ORACIONALS.....	59
3.1 El concepte d'oració.....	59
3.2 El concepte de clàusula	62
3.3 El concepte de fragment.....	65

3.4 Organització categorial	69
3.4.1 Trets definitoris i esquema general	69
3.4.2 Estructura de la categoria oració	72
3.4.3 Estructura de la categoria clàusula	76
3.4.4 Estructura de la categoria fragment	78
4. LES CATEGORIES NOMINALS.....	81
4.1 Classificació de les «parts de l'oració». Les supracategories nominal i no nominal	81
4.2 La supracategoria nominal	86
4.3 El nom comú	89
4.4 El nom propi.....	91
4.5 Els pronoms.....	92
4.5.1 Criteri foneticosintàctic	94
4.5.2 Criteri sintacticosemàntic	96
4.5.3 Criteri semanticopragnàtic	97
4.5.4 Criteri pragmaticodiscursiu	99
4.6 L'adjectiu	100
4.7 Els determinants	105
4.7.1 L'article	106
4.7.2 Els demostratius i els possessius	110
4.8 Els quantificadors	113
4.8.1 Els numerals	113
4.8.2 Els quantitatius	114
4.8.3 Els indefinits	116
4.9 Organització categorial	118
4.9.1 Esquema general i trets definitoris	118
4.9.2 Estructura de la categoria nom	121
4.9.3 Estructura de la categoria adjectiu.....	126
4.9.4 Estructura dels especificadors nominals	130
5. LES CATEGORIES NO NOMINALS: EL VERB I LES CATEGORIES INVARIABLES	135
5.1 La supracategoria no nominal	135
5.2 El verb	136
5.2.1 Verbs predicatius i copulatius	136
5.2.2 Verbs auxiliars i operadors	138
5.2.3 Verbs transitius i intransitius	140

5.3 La preposició	144
5.4 Els nexes.....	147
5.5 L'adverbi.....	151
5.6 Organització categorial	154
5.6.1 Esquema general i trets definitoris	154
5.6.2 Estructura de la categoria verb	156
5.6.3 Estructura de la categoria preposició.....	161
5.6.4 Estructura de la categoria nexes.....	163
5.6.5 Estructura de la categoria adverbi	164
6. UN EXEMPLE DE DESCRIPCIÓ COGNITIVA: LA INTERJECCIÓ	167
6.1 Introducció: problemàtica de la interjecció.....	167
6.2 Tractaments de la interjecció	169
6.2.1 Tractament de les interjeccions en les gramàtiques catalanes	171
6.2.2 Altres aportacions	173
6.2.3 Característiques bàsiques de les interjeccions	178
6.3 Aspectes discursius	179
6.3.1 Les interjeccions com a marcadors de modalitat.....	179
6.3.2 Altres funcions. Els límits amb altres (sub)categories .	182
6.4 Aspectes sintàctics	186
6.4.1 Caràcter fixat: construccions gramaticalitzades	186
6.4.2 Estructures sintàctiques	190
6.4.3 Caràcter focal de les interjeccions.....	192
6.4.4 Caràcter oracional fragmentari	194
6.5 Altres aspectes	197
6.5.1 Característiques fonològiques	197
6.5.2 Característiques morfològiques	198
6.6 Síntesi.....	199
CONCLUSIONS.....	203
BIBLIOGRAFIA.....	207
ANNEXOS	219
Quadre general de les categories gramaticals	221
Índex de categories gramaticals	225
Índex de figures, quadres i diagrames.....	229

PRÒLEG A LA SEGONA EDICIÓ

Han passat molts anys des d'aquell 1996 en què veia la llum aquesta *Sintaxi fonamental* en l'editorial Empúries. Es tractava –i es tracta– d'una aportació panoràmica i de fonament teòric original a l'estudi de la sintaxi des d'una perspectiva categorial. Presenta una sintaxi general aplicada a la llengua catalana que parteix dels tractaments previs de les parts de l'oració o categories gramaticals i ofereix una alternativa explicativa a partir de la categorització gramatical de tall cognitivista basada en dues teories: la del prototip i la del nivell bàsic. L'aplicació d'aquestes dues teories psicolingüístiques, que donen compte de com categoritzem conceptes els humans, a la categorització de les unitats lingüístiques, permet explicar fenòmens que se solen considerar excepcions d'una manera relativament simple i molt rendible.

Això duu a plantejar tres supracategories (nominal, no nominal, oracional) i repartir-hi les categories tradicionals com a categories de nivell bàsic (nominals: nom, adjectiu, determinant, quantificador; no nominals: verb, preposició, adverbi, nexa), amb l'afegit de les categories oracionals, que permeten encabir les interjeccions com a categoria oracional no prototípica.

Es tracta d'un llibre que ha tingut una llarga trajectòria com a manual de consulta i de referència en les aules universitàries i que no té un paral·lel més actual. Per això vam pensar que una reedició actualitzada podria posar a l'abast de lectors i lectores més joves un contingut en gran part vigent i rellevant per a l'ensenyament de la sintaxi.

Però, quins canvis calia fer? Fins on canviar? Aquesta és la pregunta clau, a la qual hem donat una resposta que esperem que sigui satisfactòria. A més de revisar el text lingüísticament (hi ha alguns canvis sobrevinguts, com el canvi de la norma dels diacrítics, i algunes errates o millores a fer), calien algunes modificacions de terminologia, contingut i actualització bibliogràfica. En primer lloc, algunes referències al generativisme han quedat obsoletes i, doncs, les hem eliminades o modificades

(el cas més clar és l'eliminació de l'apartat dedicat a la proposta d'anàlisi sintàctica de la interjecció).

En aquests anys, s'ha publicat la *Gramàtica del català contemporani* (GCC, Solà *et al.*, 2002), gramàtica descriptiva de referència, i la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC (GIEC) el 2016, a més d'un volum enorme d'articles especialitzats. La GIEC, que en gran part incorpora les aportacions descriptives de la GCC, no sols ha modificat alguns aspectes normatius, sinó que sobretot ha omplert un buit important en la descripció del català: el de la sintaxi. Les gramàtiques normatives anteriors, en comparació, són molt esquemàtiques. És per això que en aquest llibre s'observaran referències a gramàtiques de l'espanyol i d'altres llengües en el text: el 1996 la informació sobre sintaxi en català i del català era més aviat escassa i calia recórrer a llengües veïnes com a base de què partir.

La GIEC va anar seguida de dues versions simplificades, obertes a un públic més general: la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* de l'IEC (GEIEC, 2018), pensada com a versió per a ser consultada en línia, i la *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana* de l'IEC (GBU, 2019), versió en paper encara més esquemàtica i orientada a resoldre dubtes normatius i d'ús. Actualment, les tres gramàtiques de l'IEC es poden consultar en línia, i, encara més, estan interrelacionades, de manera que es pot passar de l'una a l'altra en cada apartat o subapartat.¹

Vam decidir, doncs, adaptar la terminologia de la *Sintaxi fonamental* a la terminologia de les gramàtiques de l'IEC.² Així, per exemple, hem canviat *verb atributiu* per *verb copulatiu*, *verb semiatributiu* per *quasicopulatiu* o *adjectiu qualitatiu* per *adjectiu qualificatiu*. Considerem que l'harmonització terminològica, sempre que sigui possible, és un factor que contribueix a poder aplicar les propostes teòriques i descriptives a l'aula. Una altra operació important que hem fet és incloure en nota les remissions als apartats de la GEIEC dels temes que es tracten, cosa que permet complementar les explicacions del llibre amb les explicacions descriptives i normatives corresponents sense necessitat d'ampliar més que puntualment la informació continguda inicialment en l'obra.

1. GIEC: <<https://giec.iec.cat>>; GEIEC: <<https://geiec.iec.cat>>; GBU: <<https://gbu.iec.cat>>.

2. La terminologia de les gramàtiques es pot consultar en els glossaris de la GEIEC i de la GBU. Si es vol una versió ampliada d'aquests glossaris, es pot consultar el *Glossari de termes gramaticals* de l'IEC, igualment en línia (2020, <<https://cit.iec.cat/GTG>>). Aquesta darrera obra permet consultar la majoria de termes que s'usen en aquest llibre.

Els enllaços inclosos permeten anar a aquesta ampliació; directament si es treballa amb una versió electrònica d'aquesta *Sintaxi fonamental*. La interrelació entre les gramàtiques permet ampliar la informació de la GEIEC anant a la GIEC o destacar els aspectes normatius i d'ús en la GBU només amb un clic.

Hem descartat d'incloure bibliografia actualitzada més que puntualment perquè això modificaria essencialment el llibre. Es pot consultar la bibliografia de la GIEC per a una actualització bibliogràfica dels diversos temes organitzada segons que es refereixi al català o que tingui caràcter general o sigui d'altres llengües (vegeu <<https://giec.iec.cat/bibliografia/introduccio>>).

Esperem que aquesta versió revisada contribueixi a una difusió major i millor dels principis generals de la sintaxi i pugui continuar essent una bona base per a un ensenyament d'aquesta àrea de l'estudi gramatical.

MARIA JOSEP CUENCA ORDINYANA
València, 25 de novembre de 2024

INTRODUCCIÓ

El tema de les categories lingüístiques és bàsic per a qualsevol estudi de sintaxi i, en canvi, ha rebut poca atenció fora de l'àmbit de les gramàtiques tradicionals, que, al seu torn, han continuat amb pocs canvis les propostes dels clàssics grecs. És curiós que un fet com aquest sembli haver passat pràcticament inadvertit a molts estudiosos o, si més no, no hagi estat considerat com una qüestió fonamental a debatre. Així, les categories gramaticals, tant pel que fa a la definició com a la classificació, s'han convertit en una mena d'axioma, un conjunt de conceptes que es donen per sabuts (qui s'atreveix a dir que no té gaire clar què és una preposició?) i no necessiten ulterior demostració. Acaben acceptant-se amb poca o gens de crítica i passen d'unes gramàtiques a unes altres amb pocs canvis.

Amb aquest treball, volem plantejar d'una manera entenedora i general els problemes que ha afrontat la categorització gramatical en els principals models gramaticals i pretenem donar una proposta global de definició i caracterització, que pugui servir com a base per a posteriors estudis més aprofundits. És, doncs, un material de treball, de discussió, de crítica, que pretén donar llum, d'una manera clara i sistemàtica, sobre un dels grans pilars de la sintaxi.

No hem d'oblidar que tota la sintaxi es basteix sobre dos grans eixos: les categories i les funcions. La polèmica sobre què és primer, l'ou o la gallina, sobre quin és l'element primari per a la formalització lingüística és llarga i contraposa frontalment plantejaments estructurals i funcionalistes, en general, en la línia funcionalista europea, i generatius, per esmentar dos exemples paradigmàtics. L'estudi de les funcions és, en la nostra opinió, un àmbit més treballat, encara que no exempt de problemes. Les anàlisis categorials solen passar d'una definició més o menys aprofundida de cada categoria a l'estudi dels sintagmes, deixant molts problemes per resoldre. Amb tot, tant els uns com els altres, no

cal dir-ho, són fonamentals. Per la part categorial, que és la que ara ens interessa prioritàriament, esmentarem tres manuals que presenten una visió complementària a la que aquí proposem, tot partint dels principis generativistes. Ens referim a la *Sintaxi generativa catalana* de S. Bonet i J. Solà (1986), a *La sintaxis. Principios teóricos* de M. L. Hernanz i J. M. Brucart (1987) i a la *Introducció a la sintaxi* de J. R. Ramos (1992). Aquestes obres generals i d'introducció se centren en l'anàlisi de les categories com a constituents dels sintagmes i, en els dos darrers casos, se circumscriuen a l'estudi de l'oració simple, també en les funcions oracionals. Més acostat als nostres plantejaments metodològics és el manual *Las categorías gramaticales* d'I. Bosque (1989), a què fem referència constantment en la nostra exposició. En la línia de la hipòtesi que desenvolupem nosaltres, el treball de Bosque vol aproximar-se a la definició de cada categoria a través de la delimitació amb altres categories. L'objectiu del nostre llibre és definir d'una manera clara i discriminatòria quines són les categories gramaticals, tasca que exigeix, a més, determinar les subcategories dins de cada categoria, i establir els límits amb altres categories i subcategories. El marc metodològic de la lingüística cognitiva, i en concret la teoria del prototip i del nivell bàsic, ens proporciona unes eines conceptuals idònies per a dur a terme aquesta proposta general.

El llibre presenta tres grans blocs temàtics. El primer inclou els capítols 1 i 2, on es presenten l'estat de la qüestió i les bases teòriques en què se sustenta el desenvolupament posterior. El segon gran bloc ocupa els capítols 3, 4 i 5, corresponents a les categories oracionals, les nominals i les no nominals, que són els tres grans grups (supracategories) que diferenciem. Com a tercer bloc tenim el capítol 6, que inclou un estudi aprofundit d'un element gramatical especialment problemàtic i poc tractat: la interjecció. A continuació, explicitem una mica més el contingut de cada capítol.

En el capítol que segueix aquesta introducció, el primer, repassem els diferents tractaments de la categorització gramatical. Hi analitzem els orígens, les propostes tradicionals, estructurals i generatives, i concloem que, malgrat les diferències que s'hi poden observar, hi ha una base comuna, que remet al model de condicions necessàries i suficients.

En el segon capítol, una vegada establertes les limitacions de la categorització tradicional, presentem la categorització lingüística proposada per la lingüística cognitiva, que s'insereix dins de la concepció global de la categorització com a fenomen general a tota activitat humana.

Aquest és un capítol necessàriament molt teòric i amb un cert grau d'abstracció, que convé haver entès, en tota la complexitat i quantitat d'informació que conté i que se'n deriva, per tal d'assegurar la comprensió íntegra de les explicacions següents. Fet i fet, els capítols posteriors no són més que una transposició a l'estudi de les categories gramaticals dels principis presentats aquí.

El capítol tercer és un estudi de les categories oracionals des de dos punts de vista complementaris: el de la definició i el de l'organització categorial, la qual s'entén en dos nivells, el vertical –relacions intracategorials– i l'horitzontal –relacions intercategorials. En aquest capítol i en els dos que segueixen, a fi de facilitar-ne la comprensió, ens servirem de quadres i gràfics. Els quadres sintetitzen la definició de categories i subcategories a partir d'un conjunt de trets. Els diagrames representen jeràrquicament les relacions horitzontals i verticals entre categories i subcategories i inclouen exemples de cada subtipus.

Els capítols quart i cinquè segueixen el mateix patró que el tercer, aplicat ara a les categories nominals (nom, adjectiu, quantificador i determinant) i a les no nominals (verb, preposició, nexa i adverbí).

Com que no podem dedicar un gran espai a cadascuna de les categories diferenciades, en el capítol sisè presentem un tractament cognitiu aprofundit d'una classe que ha rebut poquíssima atenció. Ens referim a la interjecció, mostra palesa del pes de la tradició en la distinció de les parts de l'oració i de les dificultats de donar compte d'aquests elements des d'una perspectiva clàssica.

Som conscients que la novetat de l'enfocament que hem adoptat pot fer que algun lector o lectora, poc familiaritzat amb la terminologia i el mètode expositiu, perdi el fil conductor. Per això, la insistència a sintetitzar les informacions més destacades i la importància dels capítols inicials. Convé remarcar que moltes de les idees que tractem no són en absolut originals, ja apareixen en les gramàtiques més clàssiques. Tanmateix, el fet d'aplicar-los un sistema predictiu molt delimitat, proporciona una nova organització dels continguts i fa que apareguin idees i connexions que, altrament, no veurien la llum. Hem de confessar que a mesura que escrivíem aquestes planes, la metodologia ens obria noves portes, ens obligava a explorar nous camins. El llibre se'ns anava engrandint a les mans i la dificultat principal estava a condensar uns continguts que, al capdavall, incloïen tota la sintaxi. Així doncs, el lector o lectora hi trobarà una alta concentració d'idees i, si arriba al fons de l'exposició i de

la metodologia, podrà albirar importants conseqüències que esperen un desenvolupament posterior. Amb això no volem desencoratjar els principiants. Hem volgut, amb l'estil de redacció i amb els gràfics, permetre un accés relativament fàcil a aquesta qüestió, que, com diem al títol, constitueix un dels fonaments de la sintaxi.

Acabarem agraint l'ajut d'uns quants amics i col·legues que ens han encoratjat en aquest projecte i hi han contribuït en molts aspectes: Manel Pérez Saldanya, Joan R. Ramos, Joan Solà, Júlia Todolí i Jesús Tuson.¹

Esperem que aquests fonaments de sintaxi que hem sistematitzat en un espai tan breu com ens ha estat possible ajudin estudiants i professionals del llenguatge, i puguin ser almenys motiu de reflexió o crítica per a investigadores i investigadors.

1. A més, aquesta investigació fou parcialment subvencionada per una beca al projecte d'investigació PS 91-0134. DGICYT.

BIBLIOTECA LINGÜÍSTICA CATALANA

Definir què és un nom, una preposició o un adverbi no sempre resulta fàcil, encara que parlem de conceptes bàsics en la formació escolar. Definir les categories gramaticals, el fonament de la sintaxi, és l'objectiu, aparentment senzill però primordial, d'aquest llibre. *Sintaxi fonamental* ha esdevingut, des que es va publicar el 1996, una obra de referència de la sintaxi catalana, que tracta amb rigor aquest tema bàsic, no sempre ben resolt, des de la perspectiva innovadora que ofereix la teoria del prototip de la lingüística cognitiva. La versió que ara veu la llum posa al dia els continguts amb algunes adaptacions i té la novetat d'incloure remissions a la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (IEC, 2018), que, al seu torn, està enllaçada amb la *Gramàtica de la llengua catalana* (IEC, 2016). Aquest mecanisme d'interconnexió permet completar les explicacions teòriques del llibre amb la descripció i la normativa del català, cosa que el converteix en un manual imprescindible i multifuncional per a estudiants universitaris i per a docents de tots els nivells.